

УДК 911.3 (571.62)

Біланюк Ольга Петрівна

Львівський національний університет імені Івана
Франка, м. Львів, Україна,
e-mail: bilanyuk.olha@gmail.com

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ТРАНСКОРДОННИХ РЕГІОНАХ

Мета. Виділити чіткі принципи розвитку транскордонного туристичного ринку. Дослідити та проаналізувати світовий досвід розвитку туризму з меж транскордонних регіонів.

Методика. При написанні статті, досліджувались інноваційні методи до аналізу розвитку туризму в транскордонних регіонах. Виділялись концептуальні засади розвитку туризму в цілому та в транскордонних регіонах зокрема. Аналізувались основні концепції транскордонного туризму. Виділялись чинники та методи до підходу дослідження.

Результати. Розглянуто теоретико-методологічні засади розвитку туризму в транскордонних регіонах. Проаналізовано світовий досвід розвитку сфери туризму у транскордонних регіонах та виділено чинники розвитку транскордонного туризму. Проаналізовано та виділено офіційні документи, які формують базу стратегічного розвитку транскордонного туризму. Наведено переваги та обмежуючі фактори розвитку транскордонних туристичних ринків.

Наукова новизна. Розглянуто механізми розвитку транскордонних туристичних ринків. В ході аналізу транскордонних туристичних ринків, виділено концепцію розумної спеціалізації та територіально-орієнтованого підходу.

Практична значимість. Завдяки розвитку транскордонних туристичних ринків та ефективного використання туристичного потенціалу прикордонних регіонів може бути досягнута підтримка конкурентоспроможності регіону за рахунок інновацій, комерціалізації знань та нарощення креативних індустрій, а це є однією з цілей економічного розвитку. Активізація транскордонного туризму також може працювати як каталізатор для розвитку інноваційної системи регіону.

Ключові слова: туризм, транскордонний туризм, транскордонний регіон, прикордонні території.

УДК 911.3 (571.62)

Біланюк Ольга Петровна

Львовский национальный университет имени Ивана
Франко, г. Львов, Украина,
e-mail: bilanyuk.olha@gmail.com

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В ТРАНСГРАНИЧНЫХ РЕГИОНАХ

Цель. Выделить четкие принципы развития трансграничного туристического рынка. Исследовать и проанализировать мировой опыт развития туризма с пределах приграничных регионов.

Методика. При написании статьи, исследовались инновационные методы к анализу развития туризма в трансграничных регионах. Выделялись концептуальные основы развития туризма в целом и в трансграничных регионах в частности. Анализировались основные концепции трансграничного туризма. Выделялись факторы и методы подхода исследования.

Результаты. Рассмотрены теоретико-методологические основы развития туризма в трансграничных регионах. Проанализирован мировой опыт развития сферы туризма в трансграничных регионах и выделены факторы развития трансграничного туризма. Проанализированы и выделены официальные документы, которые формируют базу стратегического развития трансграничного туризма. Приведены преимущества и ограничивающие факторы развития трансграничных туристических рынков.

Научная новизна. Рассмотрены механизмы развития трансграничных туристических рынков. В ходе анализа трансграничных туристических рынков, выделено концепцию умной специализации и территориально-ориентированного подхода.

Практическая значимость. Благодаря развитию трансграничных туристических рынков и эффективного использования туристического потенциала приграничных регионов может быть достигнута поддержка конкурентоспособности региона за счет инноваций, коммерциализации знаний и наращивание креативных индустрий, а это является одной из целей экономического развития. Активизация трансграничного туризма также может работать как катализатор для развития инновационной системы региона.

Ключевые слова: туризм, трансграничный туризм, трансграничный регион, пограничные территории.

УДК 911.3 (571.62)

Bilanyuk Olga Petrovna

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine,
e-mail: bilanyuk.olha@gmail.com

CONCEPTUAL FACTORS OF TOURISM DEVELOPMENT IN CROSS-BORDER REGIONS

Purpose. To allocate clear principles of development of the cross-border tourism market. To study and analyze the world experience of development of tourism from borders of transboundary regions.

Method. When writing the article, innovative methods for analyzing the development of tourism in transboundary regions were explored. The conceptual foundations of tourism development in general and in cross-border regions in particular were allocated. The main concepts of cross-border tourism were analyzed. Factors and methods were allocated to the research approach.

Results. The theoretical and methodological principles of tourism development in transboundary regions are considered. The world experience of tourism development in transboundary regions is analyzed and the factors of development of cross-border tourism are highlighted. The official documents forming the basis of strategic development of cross-border tourism are analyzed and allocated. The advantages and limitations of the development of cross-border tourism markets are presented.

Scientific novelty. Mechanisms of development of cross-border tourist markets are considered. In the analysis of cross-border tourist markets, the concept of reasonable specialization and a territorial-oriented approach are highlighted.

Practical significance. Thanks to the development of cross-border tourism markets and the effective use of the tourist potential of the border regions, support for the competitiveness of the region through innovation, commercialization of knowledge and building up of creative industries can be achieved, which is one of the goals of economic development. The activation of cross-border tourism can also act as a catalyst for the development of the regional innovation system.

Keywords: tourism, cross-border tourism, transboundary region, border territories.

Постановка проблеми. Питання досліджень розвитку транскордонного туризму, транскордонних регіонів та транскордонних туристичних ринків є вкрай важливими, оскільки це є одним з магістральних напрямків інтегрування суспільних груп, розділених міжнародними кордонами. Крім того, вже сьогодні країни та прикордонні регіони зокрема відчули низку переваг та позитивних результатів від розвитку туристичної діяльності в межах транскордонних регіонів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Тема дослідження транскордонного співробітництва, активізації транскордонних контактів, розвитку туризму як невід'ємної складової транскордонного співробітництва стали предметом дослідження також багатьох вітчизняних науковців. Зокрема, велику увагу у своїх дослідженнях цьому напрямку приділяли В. Алмашій, І. Артёмов, М. Біль, Є. Кіш, М. Мальська, Мігущенко Ю., Н. Мікула, Х. Притула, І. Студенніков, С. Устич, Ф. Шандор.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Впродовж останніх десятиліть активізувались зусилля, спрямовані на розвиток туризму у транскордонних регіонах. Глобалізація та геополітичні зрушення, включаючи модифікацію прикордонних територій, стали передумовою зміни функцій кордонів, що призвело до підвищення їх транспарентності. Створення і розширення Європейського Союзу як міждержавної інституції сприяло активному розвитку транскордонної інтеграції.

Формулювання цілей статті. Питання досліджень розвитку транскордонного туризму, транскордонних регіонів та транскордонних туристичних ринків є вкрай важливими, оскільки це є одним з магістральних напрямків інтегрування суспільних груп, розділених міжнародними кордонами. Крім того, вже сьогодні країни та прикордонні регіони зокрема відчули низку переваг та позитивних результатів від розвитку туристичної діяльності в межах транскордонних регіонів.

Виклад основного матеріалу. На думку Мігущенко Ю., транскордонний туризм – це вид міжнародного туризму, який включає в себе подорож особи з постійного місця проживання у межах транскордонного регіону, що включає перетин кордону сусідніх держав, та здійснюється з пізнавальною, відпочинковою, оздоровчою чи іншою метою на термін від однієї доби до року без здійснення оплаченої діяльності [4]. М. Біль для розуміння суті транскордонного співробітництва в галузі туризму визначає такі основні форми його реалізації, як: єврорегіони; міжрегіональні агломерації; транскордонні туристичні кластери; стратегії транскордонного співробітництва і міжрегіонального розвитку; двосторонні угоди, затверджені на загальнодержавному рівні; угоди, статuti та протоколи між органами місцевої державної влади; програми; проекти [1].

На нашу думку, поняття транскордонного співробітництва у галузі туризму можна визначити як встановлення взаємовідносин між суб'єктами

туристичної діяльності, територіальними громадами, місцевими органами виконавчої влади, громадськими організаціями з відповідними інститутами інших держав і міжнародними організаціями щодо реалізації спільних рішень у сфері туризму. Важливо наголосити, що саме вони є суб'єктами транскордонного співробітництва у сфері туризму, а не органи влади національного рівня.

До офіційних документів, які формують базу стратегічного розвитку транскордонного туризму, слід віднести:

- стратегії транскордонного співробітництва і міжрегіонального розвитку – документи, затверджені відповідними нормативно-правовими актами, які визначають мету співробітництва, основні стратегічні напрями її досягнення та є основою для розробки програм і проектів у туристичній галузі;
- двосторонні угоди, затверджені на загальнодержавному рівні – документи, підписані представниками центральних органів виконавчої влади на взаємовигідній основі, які визначають конкретні права та обов'язки сторін на встановлений термін щодо реалізації спільних заходів у туристичній галузі;
- угоди, статuti та протоколи між органами місцевої державної влади – документи, підписані представниками місцевих органів державної влади на взаємовигідній основі, які визначають пріоритети співробітництва між конкретними територіями в галузі туризму;
- програми – документи, які дозволяють виокремити конкретні заходи, визначити їх виконавців та джерела фінансування у відповідні терміни для реалізації стратегічних завдань туристичної галузі;
- проекти – документи, які передбачають досягнення конкретних завдань щодо створення чи вдосконалення туристичного продукту, розбудови туристичної інфраструктури, покращення умов ведення туристичної діяльності [4].

Проте транскордонні проекти розвитку туризму часто стикаються з різними проблемами. Ці проблеми, як правило, пов'язані з труднощами налагодження взаємодії через різні соціальні, культурні, економічні, політичні та організаційні системи в двох або кількох суміжних країнах. Роль кордону у розвитку сфери туризму є вкрай неоднозначною. З одного боку, наявність лінії розмежування країн провокує інтерес населення однієї країни до способу життя, культури, економіки тощо в іншій країні, що має позитивний вплив на зростання обсягів туристичних потоків. Водночас, саме кордони покликані регулювати рух потоків людей, товарів, транспорту між державами. Фізичний кордон може утворити перешкоду на шляху туристичних потоків (якщо не створити умови для його безперешкодного перетину).

Розуміння та сприйняття державних кордонів як бар'єрів – як з точки зору мобільності факторів виробництва, так і з точки зору соціально-економічного розвитку територій – ап'орі ставлять прикордонні регіони у периферійне становище по відношенню до національного центру.

Водночас впродовж останніх десятиліть відбувся перехід від домінування національної політики та державного регулювання у розвитку регіонів до їх сприйняття як самостійних акторів у глобалізованому просторі. Розглядаючи дискурс регіоналізму кінця минулого століття, можемо стверджувати, що роль державних кордонів досить часто нівелюється не лише через активізацію наднаціональних економічних інституцій та нарощення потоків капіталу, які не відчувають перешкод при русі між державами, а й через формування і розширення транскордонних партнерств та мережевих структур. Саме останні володіючи конкурентними перевагами у транскордонному просторі досить часто виграють конкурентну боротьбу за ресурси та капітал з національними структурами. На нашу думку, в сучасних умовах саме регіони, а не держави повинні розглядатись як більш природні суб'єкти господарювання з точки зору оцінки їх конкурентоспроможності, управління, сталого розвитку та ідентичності.

Особливістю транскордонного туристичного ринку є більша кількість суб'єктів ринку, ніж в межах регіонального туристичного ринку однієї країни, зокрема: туристичних підприємств суміжних регіонів двох сусідніх країн, туристів, рекреантів та органів транскордонного співробітництва. Крім цього, важливим компонентом транскордонного туристичного ринку є пропозиція спільного туристичного продукту, що об'єднує зусилля кількох сторін у просуванні цього продукту не лише на транскордонному ринку, але й на європейському та світовому ринках туристичних послуг.

Водночас, розширення меж туристичного ринку, його вихід за межі національного регіону та збільшення потенціалу зростання вимагає обґрунтування чітких принципів розвитку транскордонного туристичного ринку. На нашу думку, такі принципи закладені у концепції сталого розвитку туризму. За визначенням Всесвітньої туристичної організації, концепція сталого туризму:

- передбачає стале використання природних ресурсів, перешкоджає загрозам для біологічного та ландшафтного різноманіття, від якого він внутрішньо залежить, і мінімізує негативний вплив на довкілля, екологію, культуру та соціум;
- забезпечує освітні можливості, підвищуючи рівень знань та повагу до природних екосистем і біологічних ресурсів; враховує соціально-культурну автентичність місцевого населення, зберігаючи їх сформовану існуючу культурну спадщину і традиційні цінності, робить внесок в міжкультурне взаєморозуміння та сприяння толерантності;
- робить внесок в забезпечення життєздатної, довгострокової економічної діяльності, надаючи соціально-економічні вигоди, що розподіляються справедливо, усім заінтересованим сторонам, зокрема стабільну зайнятість та можливості отримання прибутку й

соціальні послуги місцевим громадам, а також сприяє подоланню бідності.

Для досягнення сталості у відкритому транскордонному середовищі суттєво зростають вимоги до надавачів туристичних послуг щодо чіткого моніторингу можливих позитивних та негативних ефектів для прикордонних регіонів сусідньої країни, що суттєво змінює підходи до стратегічного планування в туристичній сфері. У програмах Європейської Комісії сталість розвитку індустрії туризму також нерозривно пов'язана з виробленням спільних стратегій розвитку туризму у транскордонних регіонах, налагодженням транскордонного співробітництва та формуванням мережевих зв'язків, які розглядаються як основа економічно та соціально - і, отже, екологічно – сталого розвитку в країнах ЄС.

Важливим напрямком досліджень є також визначення місця та ролі туризму у розвитку транскордонного регіону. Оскільки індустрія туризму пов'язана із розвиненістю різних видів інфраструктури, у транскордонному регіоні особливого значення поряд із розвитком місцевої інфраструктури набуває питання розбудови об'єктів прикордонної інфраструктури. Ці зміни обумовлені зростанням попиту на додаткові пункти перетину кордону, демаркацією кордонів та іншими послугами, пов'язаними з перетином кордону. Окрім цього, туристи часто користуються такими дороговартісними інфраструктурними об'єктами як летовища, готелі та торгові центри. Тому налагодження транскордонного співробітництва та мережевих зв'язків щодо спільного використання туристичної інфраструктури можуть суттєво зменшити витрати на її розбудову, уникнути непотрібного дублювання таких об'єктів та підвищити ефективність їх використання.

Найчастіше транскордонні туристичні регіони формуються на основі загального туристичного ресурсу - загального природного середовища або історико-культурної спадщини, спільне використання яких стає більш привабливим для туристів і більш вигідним для учасників такого співробітництва. Тим самим країни, що входять в транскордонні туристичні регіони, отримують конкурентні переваги перед регіонами, які не беруть участі в кооперації із зарубіжними сусідами.

Ефективний маркетинг та зміцнення регіональної ідентичності є ще однією перевагою розвитку транскордонних туристичних ринків. Кордони, що розділяють країни і нації, іноді змінюють свою функцію під натиском туризму. Поява транснаціональних ідентичностей є результатом збільшення мобільності та поглиблення транскордонних партнерських зв'язків у прикордонних регіонах [7]. Сильна національна ідентичність високо цінується в туристичній галузі, оскільки є фактором конкурентоспроможності туристичного ринку. У цьому контексті особливо важливими в прикордонних регіонах є зусилля, спрямовані на популяризацію та маркетинг.

Крім цього, в межах транскордонних туристичних регіонів ресурсний потенціал однієї країни може доповнюватися туристичними

можливостями інших держав. Часто в якості доповнюючого ресурсу виступають сконцентровані об'єкти історико-культурної спадщини.

Важливим фактором розвитку туризму в межах транскордонних регіонів можуть бути унікальні туристичні ресурси, або особливі території.

Ще однією перевагою туризму в прикордонних регіонах є покращення місцевої економіки та створення нових робочих місць. Туризм часто є способом отримання твердої валюти та має можливість покращити платіжний баланс. Тому він став невід'ємним чинником економічної реструктуризації та потужним інструментом економічного зростання національних держав. Додаткові переваги формування транскордонного туристичного ринку – створення нових робочих місць, підвищення рівня життя, збільшення рівня доходів регіонів та більш ефективного управління в регіоні.

Передумовою розвитку міжнародного туризму в транскордонних регіонах також може виступати контрастність природних, культурних і економічних середовищ сусідніх або територіально близьких країн. Прикладом виділення транскордонних туристичних регіонів за цим критерієм є шопінг-туризм, який будується на відомому в економіці ефекті «цінової дискримінації», коли за один і той же товар в різних місцях пропонують різну ціну. Туристів приваблюють в прикордонному просторі безмитна торгівля, великий вибір товарів, більш низькі ціни, зручні години роботи.

Прикордонна торгівля також сприяє розвитку місцевої інфраструктури, що, своєю чергою, сприятливо позначається на економічних і соціальних сферах.

Активізація транскордонного туризму також може працювати як каталізатор для розвитку інноваційної системи регіону. В сучасних умовах регіони стали просторами створення та передачі знань, що обумовлено глобалізацією економічної системи і зростанням креативності економіки. Транскордонні кластери набувають особливого значення, оскільки вони можуть сприяти передачі знань через кордони. Перевагою інноваційних транскордонних кластерів є зростання доступності до новітніх знань і процесів навчання, які практично неможливо придбати на ринку. Підтримка конкурентоспроможності регіону за рахунок інновацій, комерціалізації знань та нарощення креативних індустрій є однією з цілей економічного розвитку, яка може бути досягнута завдяки розвитку транскордонних туристичних ринків та ефективного використання туристичного потенціалу прикордонних регіонів.

Культурні особливості і відмінності по обидва боки кордону також є одним найбільш поширених мотивів подорожей за кордон. Туристи перетинають кордон, щоб познайомитися з невідомою культурою, звичаями і традиціями, спробувати національну кухню сусідів і взяти участь в різних заходах і конкурсах.

Ще одним нагальним питанням розвитку транскордонних туристичних ринків є їх регулювання. Сьогодні у світовій практиці

державного регулювання туристичної сфери існує три основних моделі вирішення питання державного регулювання розвитку туризму: модель саморегуляції та відмови від державного втручання, модель активної участі державних органів влади у розвиток туристичних ринків, модель координації зусиль державного та приватного сектора. Поточні дослідження в основному виходили з погляду представників органів влади, які намагаються здійснювати планування та контроль за розвитком туризму у транскордонному просторі, приватних підприємців та споживачів туристичних послуг у прикордонних регіонах. Водночас, як засвідчує світовий досвід, індустрія туризму – одна з тих сфер економіки, яка найменш потребує державного втручання, а її розвиток регулюється ринковими механізмами. Так, саме транскордонний туризм, поряд з транскордонною торгівлею, став одним перших видів економічно діяльності, які найбільш активно розвивались у українсько-польському прикордонні після розпаду СРСР та спрощення процедур перетину державних кордонів. Друга хвиля зростання кількості туристів на кордонах Україна - ЄС мала місце після запровадження безвізового режиму перетину кордонів між Україною та ЄС 11 червня 2017 року. Фактично саме туризм найпершим відреагував на ці інституційні зміни.

Як засвідчують дослідження світового досвіду, місцеві органи влади у багатьох країнах відіграють важливу роль у розвитку туристичних ринків в регіоні. Серед основних причин цього називають: широке представлення інтересів населення, наявність повноважень для представлення регіону чи територіальної громади та їх туристичного потенціалу на міжнародній арені, необмеженість короткостроковими фінансовими цілями як приватні підприємства. Оскільки місцеві органи влади найкраще володіють інформацією щодо локальних дестинацій, вони можуть визначити оптимальні напрямки підтримки їх розвитку.

Адже особливо гостро стоїть це питання у регіонах та містах України, які традиційно вважаються туристичними. У свою чергу державним органам регулювання у галузі туризму варто було б залишити деякі контролюючі функції існуючої системи, такі як контроль за використанням рекреаційних та заповідних територій, контроль за охороною пам'яток архітектури та садово-паркового мистецтва, ліцензування діяльності туристичних операторів та інші.

Слід зауважити, що в Україні прийнята Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р), яка також передбачає «об'єднання зусиль органів державної влади та органів місцевого самоврядування, представників туристичного бізнесу, інших галузей економіки та інститутів громадянського суспільства для популяризації України у світі і формування іміджу України як країни, привабливої для туризму». В зазначеній Стратегії наголошується на активізації ролі органів місцевого самоврядування у формуванні та реалізації механізму регулювання розвитку туристичної індустрії в Україні.

Висновки. Новим викликом для розвитку територіальних громад в межах прикордонних регіонів України стала реформа місцевого самоврядування і децентралізації влади, яка дала можливість активного долучення до розвитку транскордонних туристичних ринків органів місцевого самоврядування базового рівня. Зазначена реформа, по-перше, сформувала інституційні засади для участі територіальних громад в проектах транскордонного співробітництва як повноцінних суб'єктів. По-друге, покладена на органи місцевого самоврядування відповідальність за розвиток власних територіальних громад змушує їх до активного використання потенціалу транскордонної співпраці у різних сферах, в тому числі у туристичній. В світлі зазначеного існує потреба пошуку впливу органів місцевого самоврядування базового рівня на розвиток транскордонних туристичних ринків в нових економічних та інституційних реаліях.

Список використаних джерел:

1. Біль М. Транскордонне співробітництво регіонів України в галузі туризму: сучасний стан та основні напрямки розвитку / Демократичне врядування : наук. вісн. 2008, Вип. 2, С. 21-24.
2. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти), 2-ге видання перероблене та доповнене. К.: «Альтапрес», 2003. 436 с. URL: http://tourlib.net/books_ukr/lubiceva_rtp22.htm.
3. Мальська М. П. Просторові системи послуг (теорія, методологія, практика): монографія. К.: Знання, 2009. 363 с.
4. Мігущенко Ю. Транскордонний туризм між Україною та Польщею // http://lv.niss.gov.ua/public/File/1/transkordon_mig_14.04.16.pdf
5. Розвиток транскордонного співробітництва : науково-аналітична доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. редактор В.С. Кравців. Львів, 2015. 52 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
6. European Union Tourism Trends. World Tourism Organization (UNWTO). April 2018. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419470>
7. Prokkola E.-K., Zimmerbauer K. & Jakola F. Performance of regional identity in the implementation of European cross-border initiatives. European Urban and Regional Studies, 22. (1), 2015, pp. 104-117.
8. TOURIS Mlink. The European Tourism Market, its structure and the role of ICTs. Brussels: The TOURIS Mlink, 2012, Consortium. URL [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.iby.it/turismo/papers/TOURISMlink_MktReport_V2.pdf
9. Travel & tourism economic impact 2018, World Travel & Tourism Council (WTTC)). URL [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/regions-2018/world2018.pdf>.

References:

1. Bil` M. Transkordonne spivrobitny`chtvo regioniv Ukrayiny` v galuzi tury`zmu: suchasny`j stan ta osnovni napryamky` rozvy`tku / Demokraty`chne vryaduvannya : nauk. visn. 2008, Vy`p. 2, S. 21-24.
2. Lyubiceva O.O. Ry`nok tury`sty`chny`x poslug (geoprostorovi aspekty`), 2-ge vy`dannya pereroblene ta dopovnene. K.: «Al`tapres», 2003. 436 s. URL: http://tourlib.net/books_ukr/lubiceva_rtp22.htm.

3. Mal's'ka M. P. Prostorovi sy'stemy` poslug (teoriya, metodologiya, prakty`ka): monografiya. K.: Znannya, 2009. 363 s.
4. Migushhenko Yu. Transkordonny`j tury`zm mizh Ukrayinoyu ta Pol'shheyu // http://lv.niss.gov.ua/public/File/1/transkordon_mig_14.04.16.pdf
5. Rozvy`tok transkordonnogo spivrobitny`chtva : naukovo-anality`chna dopovid` / NAN Ukrayiny`. DU «Insty`tut regional'ny`x doslidzhen` imeni M. I. Dolishn`ogo NAN Ukrayiny`»; nauk. redaktor V.S. Kravciv. L`viv, 2015. 52 s. (Seriya «Problemy` regional`nogo rozvy`tku»).
6. European Union Tourism Trends. World Tourism Organization (UNWTO). April 2018. [Elektronny`j resurs] – Rezhy`m dostupu:<https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419470>
7. Prokkola E.-K., Zimmerbauer K. & Jakola F. Performance of regional identity in the implementation of European cross-border initiatives. European Urban and Regional Studies, 22. (1), 2015, pp. 104-117.
8. TOURIS Mlink. The European Tourism Market, its structure and the role of ICTs. Brussels: The TOURIS Mlink, 2012, Consortium. URL[Elektronny`j resurs] – Rezhy`m dostupu :https://www.iby.it/turismo/papers/TOURISMlink_MktReport_V2.pdf
9. Travel & tourism economic impact 2018, World Travel & Tourism Council (WTTC). URL [Elektronny`j resurs] – Rezhy`m dostupu: <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/regions-2018/world2018.pdf>.